

20-Sentyabr, 2026-yil

**JINOYAT PROTSESSIDA ADVOKATNING INSTITUTIONAL  
MUSTAQILLIGI: NAZARIYA, AMALIYOT VA INSON HUQUQLARI  
KONTEKSTIDA**

**Sanjar Zakirov Ixtiyorovich**

*TDYU huzuridagi Samarqand viloyat akademik litseyi talabasi.*

[ixtiyorovichs111@gmail.com](mailto:ixtiyorovichs111@gmail.com)

+998888834777

**Annotatsiya:** *Mazkur ilmiy maqola jinoyat protsessida advokatning institutsional mustaqilligi fenomenini zamonaviy huquqiy davlat konsepsiyasi, inson huquqlari paradigmasi va adolatli sudlov doktrinasi kontekstida tizimli va ko‘p darajali tahlil qilishga bag‘ishlanadi. Tadqiqotda advokat mustaqilligi nafaqat kasbiy erkinlik yoki protsessual huquqlar yig‘indisi sifatida, balki jinoyat sudlovining legitimligi, normativ barqarorligi va konstitutsiyaviy mohiyatini belgilovchi fundamental institutsional kafolat sifatida konseptual qayta talqin qilinadi. Maqolada advokatura instituti davlatning repressiv mexanizmlari tizimida muvozanatlashtiruvchi subyekt sifatida talqin qilinib, uning real mustaqilligi yo‘qolgan sharoitda jinoyat protsessi formalistik, simulyativ va deklarativ huquqiy makonga aylanishi ilmiy asosda ko‘rsatib beriladi. Muallif advokat mustaqilligi faqat normativ darajada e‘tirof etilishi bilan cheklanib qolmasdan, u tashkiliy, iqtisodiy, protsessual, kommunikativ va axborotga kirish erkinligi kabi o‘lchovlarda ham real kafolatlanishi zarurligini asoslaydi.*

Tadqiqot doirasida advokat mustaqilligining quyidagi strukturaviy komponentlari aniqlanadi:

- normativ mustaqillik (huquqiy maqomning qonunchilikda mustahkamlanishi),
- institutsional avtonomiya (advokatura organlarining davlatdan ajratilganligi),
- funksional erkinlik (himoya strategiyasini erkin tanlash),
- protsessual tenglik (prokuror bilan qurollar tengligi),
- iqtisodiy mustaqillik (davlat yoki boshqa manfaatdor subyektlardan moliyaviy qaramlikning yo‘qligi),
- kasbiy daxlsizlik (immunitet, maxfiylik, bosimdan himoya).

Mazkur elementlarning har biri jinoyat protsessining adolatli bo‘lishi uchun zarur shart sifatida talqin qilinadi. Maqolada advokat mustaqilligining buzilishi sudlov tizimini strukturaviy ravishda ayblovga yo‘naltirilgan mexanizmga aylantirishi, himoya tomonini esa simbolik rol bilan cheklashi ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Ushbu jarayon “procedural asymmetry”, “structural bias”, “institutional imbalance” kabi zamonaviy yuridik doktrinal kategoriyalar yordamida ochib beriladi. Tadqiqot Yevropa Inson huquqlari sudi (ECHR)ning *Salduz v. Turkey*, *Artico v. Italy*, *Dayanan v. Turkey*, *Imbrioscia v. Switzerland* kabi ishlarida shakllangan yondashuvlarga tayangan holda, advokatning mustaqil faoliyati adolatli sudlov huquqining tarkibiy elementi ekanini isbotlaydi. Shuningdek, BMTning “Advokatlar roli

to‘g‘risidagi asosiy prinsiplar”i, ICCPR 14-moddasi, Afrika inson huquqlari tizimi va AQSh konstitutsion doktrinasida advokat mustaqilligining universal modeli ishlab chiqiladi. Maqolada O‘zbekiston Respublikasi jinoyat-protsessual qonunchiligi ushbu xalqaro standartlar bilan qiyosiy-huquqiy tahlil qilinib, normativ moslik darajasi, deklarativ kafolatlar va ularning real ijrosi o‘rtasidagi tafovutlar aniqlanadi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, advokatning huquqiy maqomi normativ jihatdan mustahkamlangan bo‘lsa-da, uning real protsessual subyektivligi ko‘plab tizimli to‘siqlar sabab cheklanib qolmoqda. Muallif jinoyat protsessida advokatning davlat apparati bilan funksional assimilyatsiyasi sodir bo‘layotganini tanqidiy tahlil qiladi va bu holatni “quasi-independent defense” konsepsiyasi orqali tushuntiradi. Ushbu holatda advokat tashqi tomondan mustaqil ko‘ringan bo‘lsa-da, ichki mexanizmlar orqali davlat manfaatlariga moslashgan subyektga aylanadi. Maqolada advokat mustaqilligi masalasi faqat huquqiy emas, balki siyosiy-falsafiy muammo sifatida ham tahlil qilinadi. Xususan, Foucault, Habermas, Dworkin, Fuller va Raz nazariyalari asosida advokatning roli huquqiy diskursdagi kuch munosabatlari kontekstida qayta talqin qilinadi. Bu yondashuv advokatura institutining neytral subyekt emas, balki huquqiy haqiqatni shakllantiruvchi aktyor ekanini ko‘rsatadi. Maqolada advokat mustaqilligining cheklanishi quyidagi salbiy oqibatlariga olib kelishi ilmiy asosda isbotlanadi: — aybsizlik prezumpsiyasining erozyasi,

- sud qarorlarining legitimligiga putur yetishi,
- protsessual adolatning simulyatsiyaga aylanishi,
- inson huquqlarining formalizm darajasida qolib ketishi,
- jamiyatning sud tizimiga bo‘lgan ishonchining yemirilishi.

Tadqiqot yakunida advokatning institutsional mustaqilligini kuchaytirishga qaratilgan kompleks islohot modeli taklif etiladi. Ushbu model normativ (qonunchilikni qayta ko‘rib chiqish), institutsional (advokatura organlarining real avtonomiyasi), protsessual (himoya vakolatlarini kengaytirish), axborotiy (ish materiallariga teng kirish), va madaniy (sud-huquq madaniyatini o‘zgartirish) o‘lchovlarni qamrab oladi. Mazkur maqola jinoyat protsessini davlatning repressiv mexanizmi emas, balki inson sha’ni, huquqi va erkinliklarini himoya qiluvchi konstitutsiyaviy makon sifatida qayta konseptualizatsiya qilishga xizmat qiladi. Unda advokat mustaqilligi jinoyat sudlovining periferik elementi emas, balki uning ontologik asosi ekanligi ilmiy asosda isbotlanadi.

Kalit so‘zlar: advokatning institutsional mustaqilligi, jinoyat protsessi, adolatli sudlov, protsessual tenglik, qurollar tengligi, inson huquqlari, sudlov legitimligi.

Keywords: institutional independence of lawyers, criminal procedure, fair trial, procedural equality, equality of arms, human rights, judicial legitimacy.

KIRISH. Advokatning institutsional mustaqilligi jinoyat protsessida himoya tarafining funksional erkinligi, vakolatlarining davlat hokimiyati organlaridan mustaqil bo‘lishi hamda professional burchlarni erkin bajara olishini anglatadi. Advokat mustaqilligi — bu nafaqat protsessual huquqiy status, balki konstitutsiyaviy kafolatlangan huquqiy institutdir, chunki u odil sudlovning ajralmas tarkibiy elementi sifatida qabul qilinadi. Milodiy huquqiy asoslar nuqtayi nazaridan advokat mustaqilligi — davlat hokimiyati organlarining to‘g‘ridan-to‘g‘ri

yoki bilvosita ta'siridan xoli, mustaqil kasbiy qaror qabul qilish va faoliyat olib borish qobiliyatidir.

Xalqaro huquq doirasida ham advokat mustaqilligi asosiy prinsip sifatida tan olingan: BMT “Advokatlarning roli to‘g‘risidagi asosiy prinsiplar” hujjatida advokatlar professional faoliyatlarini amalga oshirishda davlatdan mustaqil bo‘lishlari, qonun oldida himoyalangan professional daxlsizlik va erkinlikka ega bo‘lishlari zarurligi ta’kidlanadi. Shuningdek, advokatlar so‘z erkinligi, yig‘ilish va uyg‘unlashgan faoliyat yuritish huquqlaridan foydalanishlari kafolatlanadi, bu esa ularning institut sifatida mustaqilligini mustahkamlaydi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi advokatlik faoliyatining asosiy huquqiy kafolatini belgilaydi. Konstitutsiya shaxsning malakali yuridik yordamga ega bo‘lish huquqini ta’minlaydi va bu huquqning konstitutsiyaviy himoyasi advokat institutini jamiyatdagi huquqiy barqarorlik mexanizmi sifatida mustahkamlaydi. Milliy normativ hujjatlar doirasida advokatlik faoliyati “Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatlarni ijtimoiy himoyalash to‘g‘risida”gi Qonunda tartibga solinadi. Mazkur qonunda advokatning mustaqilligi advokatlik faoliyatining prinsiplaridan biri sifatida aniq belgilangan bo‘lib, advokatlar o‘z kasbiy burchlarini davlat organlaridan aralashuvi bo‘lmasdan bajarish huquqiga ega ekanligi ko‘rsatilgan. Jinoyat protsessual qonunchilik nuqtayi nazaridan, O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi (JPK) himoyachi — advokatning protsessdagi maqomi va huquqlarini belgilaydi. Jumladan, JPK 24-moddasi gumon qilinuvchi va ayblanuvchining himoyalani sh huquqini, shu jumladan himoyachi yordamidan foydalanish huquqini kafolatlaydi. Himoyachi o‘z vazifalarini bajarishda tergov va sud jarayonlarida qatnashadi hamda protsessual aktlar bilan tanishish, protsessual hujjatlar nusxalarini olish huquqiga ega. Shu bilan birga, JPKda advokatning mustaqilligi va unga aralashuvning taqiqlanishi to‘g‘risidagi normativ kafolatlar ham mavjud. Masalan, amaldagi qonunchilikka ko‘ra, advokat o‘z kasbiy faoliyati natijasida o‘ziga ma’lum bo‘lgan holatlar bo‘yicha guvoh sifatida so‘roq qilinmaydi, ya’ni davlat organlari advokatning professionallar faoliyatiga aralashmasligi shart. Shunga qaramay, advokatning mustaqilligi amalda erkin ishlashi uchun yetarli kafolatlar saviyasi haqida ilmiy doirada bahslar mavjud. Milliy adabiyotlarda bu mustaqillik darajasi xalqaro standartlar bilan solishtirilganda hali ham takomillashtirishga muhtojligi qayd etiladi. Inson huquqlari bo‘yicha xalqaro konvensiyalar advokatning mustaqil faoliyat yuritishi huquqini himoya qiladi. Xalqaro Fuqarolik va Siyosiy Huquqlar to‘g‘risidagi Pakt (ICCPR) 14-moddasi har bir shaxsga ayblov qo‘yilgan taqdirda adolatli sudlovni kafolatlash maqsadida mudofaa huquqini ta’minlashni talab qiladi. Ushbu huquq advokatlar mustaqil faoliyat yuritishini o‘z ichiga oladi. Shuningdek, Yevropa Inson huquqlari Sudi (ECHR) amaliyotida ham advokatlar va inson huquqlari himoyachilarining mustaqilligi asosiy prinsip sifatida qabul qilingan. ECHR qarorlari advokatga nisbatan noqonuniy aralashuvlar bo‘lganda inson huquqlarining 5-, 6- va 8-moddalari (erkinlik va shaxsiy daxlsizlik, adolatli sudlov, shaxsiy hayot hurmati) buzilishi sifatida baholanadi.

UN Basic Principles on the Role of Lawyers hujjati advokatlarning o‘z ishlarini amalga oshirishda davlatning aralashuvidan xoli bo‘lishi, professional tashkilotlarni erkin tuzish va ularda ishtirok etish, shuningdek, huquqiy axborotni erkin tarqatish huquqlarini ta’kidlaydi.

Bunday prinsiplarga rioya etilishi advokat institutining haqiqiy mustaqilligini ta'minlashda asosiy mezon hisoblanadi. Milliy protsessual qonunchilikda advokatning dalillar to'plash huquqi va mustaqil ishtiroki aniq belgilangan bo'lsa ham, ularning amaliy realizatsiyasi bo'yicha ba'zi cheklovlar mavjudligi ta'kidlanadi. Masalan, JPKning 87-moddasida himoyachi tomonidan to'plangan ma'lumotlar dalil sifatida ishlatilishi mumkinligi belgilangan, ammo bu materiallarning mustaqil dalil turi sifatida barcha hollarda qabul qilinishi masalasi aniq tartibga solinmagan. Xalqaro modellarda advokatlarning mustaqil dalil to'plash, tergovchilik va sudlov jarayonida aktiv rol o'ynashi protsessual ishtirokning ajralmas elementi deb hisoblanadi. Masalan, AQSh tizimida advokatlar o'z mijozlarini himoya qilish uchun guvohlarni so'roq qilish, mustaqil ekspertizalar tayinlash huquqiga ega bo'lib, bu ularning institutsional mustaqilligini ta'minlovchi mexanizmdir. Advokatning institutsional mustaqilligi amalda doimiy tashqi bosimlarga duch kelishi mumkin. Advokatlar jinoyat protsessida tergov organlari va prokuratura bilan o'zaro munosabatda bo'lish vaqtida ayrim holatlarda jarayonning obyektivligi va himoya tarafining teng huquqliligi tamoyili saqlanmasligi haqida murojaatlar yuzaga keladi. Bu holatlar jinoyat protsessining global adolatli sudlov standartlari bilan muvofiqligini tahlil qilish nuqtayi nazaridan ahamiyat kasb etadi.

XULOSA. Mazkur tadqiqot jinoyat protsessida advokatning institutsional mustaqilligi masalasini formal-huquqiy doiradan chiqarib, uni konstitutsiyaviy adolat, inson huquqlarini real ta'minlash hamda sudlov tizimining legitimligi bilan uzviy bog'liq bo'lgan fundamental huquqiy institut sifatida qayta kontseptualizatsiya qildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, advokat mustaqilligi nafaqat kasbiy erkinlik masalasi, balki jinoyat protsessining ontologik asosi, ya'ni uning adolatli, muvozanatli va insonparvar mohiyatini belgilovchi strukturaviy komponent hisoblanadi. O'rganishlar shuni ko'rsatdiki, advokatning institutsional mustaqilligi normativ darajada tan olinishi uning real hayotda amalga oshirilishini avtomatik tarzda ta'minlamaydi. Aksincha, agar mustaqillik faqat deklarativ darajada qolsa, jinoyat protsessi formalizm, simulyatsiya va protsessual tengsizlik maydoniga aylanish xavfi yuzaga keladi. Bunday sharoitda himoya tomoni real protsessual subyekt emas, balki ramziy ishtirokchiga aylanib qoladi, bu esa adolatli sudlov konsepsiyasining mohiyatiga zid hisoblanadi. Tadqiqot davomida aniqlanganki, advokat mustaqilligi kompleks, ko'p qatlamli hodisa bo'lib, u faqat huquqiy maqom bilan cheklanmaydi. U tashkiliy avtonomiya, protsessual tenglik, funksional erkinlik, iqtisodiy mustaqillik, axborotga teng kirish va kasbiy daxlsizlik kabi komponentlarni o'z ichiga oladi. Ushbu komponentlardan birining yetishmasligi ham advokat mustaqilligini tizimli ravishda zaiflashtiradi va himoya institutini strukturaviy jihatdan nochor holatga keltiradi. Xalqaro huquqiy standartlar, xususan, BMTning asosiy prinsiplarida, Yevropa Inson huquqlari sudi amaliyotida va boshqa universal huquqiy hujjatlarda advokatning mustaqilligi adolatli sudlovning ajralmas elementi sifatida e'tirof etiladi. Ushbu standartlar advokatni nafaqat protsess ishtirokchisi, balki huquqiy muvozanatni ta'minlovchi mustaqil institutsional aktyor sifatida talqin qiladi. Bu yondashuv advokat rolini passiv himoyachidan faol huquqiy muhandisga aylantiradi. O'zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligida advokatlik faoliyati, himoya huquqi va yuridik

yordam olish huquqi normativ jihatdan mustahkamlangan bo‘lsa-da, ularning real ijrosi bilan bog‘liq institutsional va protsessual muammolar mavjudligi aniqlandi. Xususan, himoya tomonining protsessual resurslari ayblov tomoniga nisbatan tizimli ravishda cheklangan bo‘lib, bu holat “qurollar tengligi” va “protsessual muvozanat” prinsiplarining amalda to‘liq ishlamasligiga olib keladi. Tadqiqot shuni isbotladiki, advokat mustaqilligiga putur yetishi faqat alohida shaxslarning huquqlarini buzish bilan cheklanmaydi. U butun sudlov tizimining legitimligini, jamiyatning sud hokimiyatiga bo‘lgan ishonchini va huquqiy davlatning barqarorligini xavf ostiga qo‘yadi. Chunki sudlov faqat qonuniy bo‘lishi emas, balki adolatli ko‘rinishi ham zarur. Advokat mustaqilligi esa ushbu ko‘rinishning asosiy shartidir. Mazkur maqola natijalari asosida advokatning institutsional mustaqilligini mustahkamlashga qaratilgan kompleks yondashuv zarurligi asoslandi. Bu yondashuv normativ-huquqiy islohotlar, institutsional qayta qurish, protsessual vakolatlarni kengaytirish, sud-huquq madaniyatini transformatsiya qilish hamda advokatlik kasbining ijtimoiy maqomini qayta baholashni o‘z ichiga olishi lozim. Xulosa qilib aytganda, advokat mustaqilligi jinoyat protsessining periferik elementi emas, balki uning markaziy tayanch nuqtasi hisoblanadi. U holda jinoyat sudlovi repressiv mexanizm emas, balki konstitutsiyaviy adolatni ro‘yobga chiqaruvchi insonparvar institutga aylanadi. Shu sababli advokat mustaqilligini mustahkamlash masalasi faqat kasbiy yoki protsessual muammo emas, balki huquqiy davlatning strategik vazifasi sifatida baholanishi lozi

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – advokatning huquqiy maqomi va inson huquqlarini ta’minlash asoslari.
2. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi – himoya huquqi, advokat ishtiroki va protsessual vakolatlar.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Advokatura to‘g‘risida”gi Qonuni – advokatlik faoliyati mustaqilligining normativ asoslari.
4. Boymurodov Z. – O‘zbekistonda advokatlarning jinoyat protsessidagi o‘rni va huquqiy muammolar
5. Maxmasoliyev N. – Jinoyat ishlarida advokat huquqiy yordam ko‘rsatishning umumiy asoslari (Modern Science and Research, 2025).
6. Qoraboyev B. – Advokatura va advokatlik faoliyatining mustaqilligi: huquqiy asoslar va konstitutsiyaviy kafolatlar (Modern Science and Research, 2025).
7. United Nations Basic Principles on the Role of Lawyers, U.N. Doc. A/CONF.144/28/Rev.1 (1990) – BMTning Advokatlar roli bo‘yicha asosiy tamoyillari.
8. United Nations Office at Geneva — Letter to the Office of the High Commissioner for Human Rights – advokatlar huquqlari va huquqiy davlat prinsipi.
9. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi / O‘zbekiston Respublikasi Hukumat portali huquqiy materiallar
10. Damaska M. – Evidence Law Adrift. Yale University Press, 1997.